

že studovat proces přeměny práce v první životní potřebu znamená mimo jiné analyzovat vztah k profesi, motivy výběru určité profese, stupeň uspokojenosti profesí a jeho vliv na výsledek práce, možnost přeměny a autoritu profese. Celý vybraný soubor 2665 lidí byl diferencován v osm skupin profesí zahrnujících profese stejnorodé po stránce charakteru práce.

V odpovědi na otázku ankety: „Jakým způsobem jste si vybral svou nynější práci?“ byly tyto možnosti odpovědí:

1. Práce se mi zdála zajímavá.
2. Dobrý výdělek.
3. Okolnosti byly takové, že nebyl velký výběr.
4. Jiné motivy.

Nejvíce lidí odpovědělo, že je k výběru donutily „okolnosti“ — tedy že si práci vlastně nevybrali, ale šli tam, kde byla potřeba pracovních sil a kde zároveň mohly být uspokojeny jejich potřeby, které neměly přímý vztah k charakteru práce (blízkost místa bydliště, zvláště u žen, aj.). Uváděné „okolnosti“ byly zpravidla rozličného druhu u skupin lidí velmi kvalifikovaných a nekvalifikovaných. Jestliže „okolnosti“ hrály větší roli u žen než u mužů (54,7% proti 43,2%), pak u mužů zájem o určitý druh práce je vyznačen mnohem silněji než u žen (42,2% proti 28,4%). Motiv výdělků zaujímá u obou pohlaví poslední místo.

Podstatná závislost se objevila dále mezi motivem výběru a úrovní vzdělání mladého člověka. Čím vyšší bylo jejich vzdělání, tím více si tyto lidé vybírali práci právě ze zájmu o ni.

Autorka se pak dále zabývá podrobnou analýzou vztahu motivů výběru určité práce a jejího ocenění v průběhu práce, spokojeností s profesí a vztahem k práci, motivy přechodu k jiné práci.

Tento příspěvek do sborníku představuje podnětnou, zasvěcenou studii o pracovní činnosti lidí a může být solidním základem pro další bádání v této oblasti.

A. A. Kissel ve stati *Úroveň vzdělání pracujících a vztah k práci* konstatuje, že v komplexu faktorů určujících formování komunistického vztahu k práci zaujímá důležité místo vzdělání pracujících mládeže.

Vzdělání jako předmět sociologického výzkumu je možno zkoumat z mnoha různých aspektů, z nichž autor vyděluje následující:

1. Národohospodářský význam vzdělání,
2. sociálně politický význam vzdělání,
3. kulturně osvětová funkce vzdělání,
4. morálně etický efekt vzdělání.

Na materiálu konkrétních sociologických výzkumů pak dokumentuje řadu postřehů a zjištění v okruhu zmíněné problematiky, např. příslušnost k určité profesionální skupině ve vztahu k úrovni vzdělání, difference v této otázce mezi pohlavími, apod. Dochází často v podstatě k stejným závěrům jako autorka předešlé studie. Dospívá mj. k těmto názorům:

1. Existuje přímá závislost mezi úrovní vzdělání a počtem dělníků, kteří dále pokračují ve studiu. 2. Vzdělání působí na subjektivní ukazatele vztahu k práci, na motivační pracovní činnosti.

Nejrozsáhlejší závěrečná stať, kterou autoři S. S. Bljachman, A. G. Zdravomyslov a O. I. Škaratan nazvali *Problémy řízení pohybu pracovních sil*, podává všechny nejdůležitější výsledky částečně u nás již známého výzkumu, který zjišťoval příčiny a motivy fluktuace dělníků v dvacet pět leningradských podniků. Byl to první větší výzkum leningradských sociologů, provedený přímo na objednávku sovnarchozu. Autoři vycházejí z toho, že fluktuace skrývá dva různorodé jevy: 1. V současnosti neplánovaný, ale trvalý a zákonitý proces pohybu pracovníků na pokročilejší výrobní úseky, do sféry vědeckotechnické tvorby a řízení výroby. 2. Nejen neplánované, ale přímo neplánovatelné živelné přemísťování pracovních sil při hledání příznivějších pracovních podmínek. Hledání výzkum vychází z toho, že lze zjistit určité pravidelnosti i v tomto druhu fluktuace.

Výzkum byl uskutečněn technikou standardizovaných rozhovorů, jež byly vedeny s 10 720 dělníky v těch závodech, do kterých přešli. Zpracování výsledků podle tří hlavních motivačních bloků postavilo na první místo nespokojenost s pracovními podmínkami a organizací práce (35,7% — z toho nespokojivé pracovní podmínky, zahrnující i charakter práce, tvořily 19,6%), dále nespokojenost s podmínkami života a bydlení (27,5%) a nespokojenost s výdělkem (21,4%). Autoři podrobně analyzují rozložení motivační podle odvětví, profese, kvalifikace, věku, pohlaví, vzdělání, příjmu na člena rodiny, délky práce (konflikty s nadřízenými se nejčastěji objevují u krajních skupin nováčků a veteránů), stranické příslušnosti, účasti v hnutí za komunistickou práci, umístění podniku a vztahu k dalšímu vzdělávání.

Kvantitativní analýza podle x^2 ukázala například u věku větší závislost mezi věkovými skupinami a motivacemi plynoucími z nespokojenosti s pracovními podmínkami života a bydlení. Závislost fluktuací motivace na vzdělání byla podstatná.

Totéž se týká závislosti na dosavadní výši výdělků, což podle autorů znamená, že výdělek byl prapříčinou, skrytou i za mnoha jinými motivy odchodu. Na druhé straně autoři varují před přeceněním tohoto faktoru. Porovnání výše mzdy na starém a novém místě totiž ukázalo, že průměrné zvýšení bylo málo významné: 2,60 ruble. Asi třetina dělníků po přechodu zůstala dosavadní výše výdělků, u 28% se dokonce snížila, takže ke zvýšení došlo jen u méně než 40% dělníků. Přitom se ukázalo, že čím vyšší byl výdělek na starém pracovišti, tím více přecházejících si výdělek pohoršilo. Pracovní třídu si zvýšilo jen 19% přecházejících dělníků, snížilo si ji však 36%, u 45% zůstala stejnou.

Velká pozornost je věnována problému stability profese, která byla nejvyšší u zámeč-

níků, elektromontérů, hutníků a slévačů, nejnižší u textílánků, pomocných dělníků a stavebníků. Byla zjištěna významná korelace mezi výší mzdy a stabilitou profese. Se zvyšováním vzdělání rostou požadavky na obsah práce. Autoři na základě toho docházejí k závěrům (snad trochu paušálním), že nemá smyslu, aby dělník s nižším vzděláním, kteří se ani dále neučí, si osvojovali složité profese operátérů, zámečnicků a montérů, a že mechanizace pomocných prací likviduje sféru použití práce dělníků s nízkým vzděláním.

Za rozhodující činitele jsou také považovány kulturní a ideologické faktory. S růstem vzdělání se fluktuace zvyšuje, přičemž zvláště vysoká je u vzdělaných lidí, kteří dále v učení nepokračují.

I z tohoto výzkumu vyplynula řada konkrétních doporučení pro praxi.

Tato stať je svou metodickou propracovaností i svými výsledky významným přínosem pro všechny sociology, studující problematiku fluktuace a vztahů pracovníků k závodu vůbec. Lze jí ovšem vytknout menší nepřesnosti, zejména drobné neshody mezi tabulkami a textem. Tak například autoři rozvádějí důvody, proč je práce operátorů na strojích méně populární než práce zámečnicků, a uvádějí to v souvislosti s tím, že 9% operátorů přešlo na zámečnické, elektromontážní a radiomontážní práce a 7,5% na pomocné práce (166—168). Příslušná tabulka však ukazuje, že právě tak naopak 9,7% zámečnicků a montérů přešlo na práci operátorů a 7,1% na pomocné práce. Anebo se hovoří o zvýšené fluktuaci starších dělníků (179), což by se příkře odlišovalo od výsledků některých našich výzkumů. Údaje obsažené v tabulce na str. 152 však tomu nenasvědčují. Tabulka na str. 170 odporuje tvrzení, podle něhož profese chemika je příťažlivá pro dělníky se středním odborným vzděláním. Jsou to drobnosti, ale přesto by k nim při pečlivém zpracování sociologických výzkumů (a zvláště tohoto, který je jinak velmi dobře zkvantifikován) docházet nemělo.

Závadou celého sborníku je to, že se v něm vůbec nepoužívá grafů. Statistické tabulky jsou často velmi složité a pro běžného čtenáře nepřehledné.

I když jednotlivé příspěvky ve sborníku mají různou metodickou i teoretickou úroveň, znamená sborník jako celek bezesporu další krok vpřed v sovětské sociologii práce. Mnohé metodické přístupy jsou podnětné i pro přípravu našich výzkumů na tomto úseku.

Zdenka Štastná—Dragoslav Slejška

Boleslaw Marozek: Společenská pouta a delinkvence mládeže (Wież społeczna a przestępczość młodzieży)
Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk 1963.

V této práci o 208 stránkách se autor pokusil ověřit si předpokládanou souvislost mezi porušenými společenskými vztahy a

delinkvencí mládeže. Podařilo se mu shromáždit z polských pramenů rozsáhlou literaturu týkající se této problematiky. Ze světové literatury jsou uváděna jen základní díla, pojednávající o problémech mládeže. Celá práce je rozvržena do sedmi kapitol. V úvodní podává autor osvětlení předsevzatého úkolu a metodiku práce. Téma se mu zdálo dostatečně závažným, poněvadž zklamaly naděje mnohých ideologů, kteří se domnívali, že po odstranění následků války, likvidaci kapitalismu a dobudování nové socialistické společnosti rázem zmizí různé negativní jevy starého zřízení a tím i delinkvence mládeže. Pojem „Wież społeczna“ — společenská pouta — je v této práci chápán jako souhrn vztahů, které spojují nějakou lidskou společnost. Jsou to zejména vztahy příbuzenské, pracovní, třídní společenské, zájmové, náboženské, národní apod. Především ale jde o vztahy mezi jednotlivými členy rodiny, posílenými vztahy manželskými, citovými, genetickými a genealogickými, a vztahy sousedské. Výzkumná data se zásadně týkají období mezi léty 1957—1961. Jejich podkladem jsou zprávy Státního úřadu statistického, veřejné bezpečnosti, soudů, školských úřadů, mládežnických organizací, závodů, referátů péče o mládež, městských, okresních a krajských národních výborů; některé údaje byly získány zpracováním dotazníků, autobiografií a osobních anamnéz.

Trestní zákoník v Polsku určuje, že nezletilci do 13 let, kteří se dopouštějí trestných činů, nepodléhají soudnímu stíhání. Pro trestné činy spáchané mládeží ve věku 13 až 17 let jsou příslušné soudy mládeže. Soud přihlíží k tomu, zda jsou si mladiství vědomi důsledků svého jednání. Pro trestné činy spáchané mládeží starší 17 let jsou příslušné normální soudy. Autor v této práci upouští od takového třídění a počítá trestnou činnost dětí a mladistvých až do věkové hranice 24 let, poněvadž soudí, že člověk teprve v tomto věku může být považován za dospělého.

Zajímavé jsou úvahy o ceně statistického zpracování přestupků a trestných činů mládeže. V dalším probírá autor různá hlediska přístupu k delinkvenci mládeže, jak se jevila postupem času v zpracování polských sociologů, psychologů a pedagogů. Někdý — v Polsku i v ostatních státech — byla tato hlediska pojímána odděleně, jindy stavěna i proti sobě. Tak socialističtí dogmatici spojovali delinkvenci mládeže s následky kapitalistického zřízení, někteří západní ideologové ji chtěli vysvětlit psychologicky poruchou osobnosti a interpersonálních vztahů, aniž by přihlíželi k vlivům sociálním, pedagogickým a politickým. Počet mladistvých provinilců odsouzených soudy mládeže dosahuje každoročně 15 až 20 tisíc. Mnoho společenských pracovníků různého zaměření se v Polsku vážně zamýšlelo nad narůstající delinkvencí mládeže a chuligánstvím. Autor cituje řadu jejich závěrů. Mnohé jsou velmi pozoruhodné a jdou zřejmě na kořen věci. Uveďme alespoň jeden. S. Kowalski soudí, že přestupek je nutno chápat v těsné sou-

vislosti se sociologicko-právním státním zřízením, jež má rozhodující vliv na morálku rodiny. Vlivem hlubokých společenských přeměn způsobených válečným děním, přeměnou státního zřízení, přesuny obyvatelstva i změnou státních hranic byla silně narušena kompaktnost polské rodiny, která následkem toho ztratila svou stabilitu a tím i vliv a morální váhu ve svém okolí. Uvolnil se vztah k dětem. Dezorganizovaná rodina „vytlačila“ dítě mimo rámec společnosti. Aby nastala náprava tohoto stavu, je nutno hledat cesty k ozdravení rodiny a jejich výchovných úkolů. Je třeba rychle vybudovat účinné pomocné výchovné instituce. Dále jsou to práce doc. Haliny Spionek, prof. Batawii, T. Cypriana, J. Szczepeňského.

Na základě statistického zpracování dostupného materiálu dochází autor k závěrům, že delinkvenci mladistvých zřetelně podporují velká seskupení obyvatelstva, jako je tomu ve velkoměstech, zvláště v nových sídlištech a nových závedech, převážně osídlených mladými lidmi, odtrženými od svých rodin, často provizorně ubytovanými (v tzv. ubikacích, dělnických hotelích) a zpravidla s malou nadějí na získání bytu pro rodinu. Dále jsou to přesuny a migrace obyvatelstva, které jsou schopny narušit stabilitu a kompaktnost státního obyvatelstva i starých dělnických kádru. Nastává dezintegrace rodiny a celé společnosti se všemi důsledky.

To vysvětluje nepoměrně větší vzrůst delinkvence v těch oblastech polského státu, kde po válce nastaly velké přesuny obyvatelstva, jako jsou postupimskou dohodou získané severozápadní kraje, kde z 9,1 miliónu obyvatelstva před válkou zůstal po transferu sotva 1 milión, a celá tato oblast byla vlastně znovu zalidněna obyvateli převážně z východních a centrálních oblastí státu — ve značné míře mladšími ročníky. Tito lidé se lišili kulturně, sociálně, různorodostí nářečí a řadou dalších zvláštností.

Je příznačné, ale pochopitelné, že nejnižší delinkvenci mládeže mají kraje s tradičně zemědělskou strukturou obyvatelstva. Překvapuje ale, že kraje se zvýšenou delinkvencí mládeže jsou na tom po bytové a hospodářské stránce lépe než kraje s nejnižší delinkvencí mladistvých. Tedy neplatí stará zásada, že by se dala prostě ekonomickými faktory vysvětlit zvýšená trestná činnost mládeže. Naopak, na západě i v Polsku nadměrné příjmy mládeže delinkvenci spíše podporují.

Delinkvenci mladistvých podporuje špatný příklad a delinkvence dospělých. Autor považuje oficiální údaj o 5% spoluúčasti dospělých na delinkventní činnosti mládeže za nízký.

Podrobnějším rozbořením situace v gdaňském kraji zjišťuje: V r. 1957 hlásila veřejná bezpečnost 1261 přestupků a v r. 1961 již 3186 přestupků. Přestupky byly páčány převážně v partách (r. 1961 67,2%; individuálně 32,8%). Postupně se snižuje věk delinkventní mládeže. Většinou jde o žáky základních škol.

Počet přestupků podle stáří pachatele v %

	Do 7 let	8—13 let	14—17 let
1959	4 %	40,2 %	55,8 %
1961	3,4 %	45,4 %	52,2 %

Konstelace rodin delinkventní mládeže v r. 1961:

Formálně úplných rodin bylo	82,8 %
Polosirotků	9, - %
Sirotků	0,7 %
Z rozvedených rodin	7,5 %

Zaměstnanost rodičů delinkventní mládeže v r. 1961:

Oba rodiče pracují	39,1 %
Jeden z rodičů pracuje	57,6 %
Oba rodiče nepracují	3,3 %

Nepříznivý vliv mají vysoké přirozené přírůstky obyvatelstva pro přepětí výchovných požadavků a potřeb, které nelze normálními prostředky zvládnout: nedostatek škol, jeslí, mateřských škol a dalších zařízení pro mládež.

Zarážející je zjištění, že vlastně škola a rodina podporují tvoření part. Ve škole seskupení stejně starých dětí umožňuje navazování kontaktů jak ve smyslu kladném, tak i záporném (party), umožňuje navazování kontaktů s partami již utvořenými. Příslušnost k partě má neblahý vliv na osobnost — vede totiž k depersonifikaci a postupně snižování pocitu odpovědnosti za spáchané přečiny. Začíná to nevině — záškoláctvím. Aby záškoláci nebyli zpozorováni, nacházejí si úkryty. Vytváření part nevidí ráda ani rodina, ani škola. Mládežnické organizace však zatím nejsou dost atraktivní. A tak tyto děti mizí z dohledu, ač bylo prokázáno, že by se jim kutilo doma lépe než někde v bunkru.

Je příznačné, že jen nepatrný počet rodičů dětí obtížně vychovatelných spolupracuje se školou — často učitele ani do rodiny nepustí.

Záškoláctví často podporují kina, která promítají atraktivní dětské filmy v době školního vyučování. V delinkvenci mladistvých vedou jasně přestupky majetkového charakteru.

Autor dále upozorňuje, jak neblahé následky může mít na dezintegraci rodin a společnosti nedostatečné plánování a využití volného času. Dochází pak k pitkám, vyvádění v hospodě, v kině, k flirtům, ke rvačkám.

V práci B. Maroszka bylo shromážděno množství cenného materiálu a je velmi hod-

notným příspěvkem k osvětlování poválečného vzestupu delinkvence mladistvých v Polsku. Práce je cenná i proto, že uvádí podrobný přehled polských prací na diskutované téma.

Karel Macek

Gerhard Schmidtchen: Die befragte Nation — über den Einfluss der Meinungsforschung auf die Politik.

Frankfurt am Main u. Hamburg 1965. S. 390.

Za necelých deset let po druhé světové válce se některé západoevropské státy staly konkurenty USA nejen na hospodářských trzích, ale i ve vědních disciplínách done dávna převážně amerických. Příkladem může být empirická sociologie, v níž mají dnes západní Němci dobré výsledky. Kontinuita vývoje německé empirické sociologické školy byla nástupem Hitlerovým přerušena, ale zato hned po skončení druhé světové války se jí dostalo ze strany USA plné podpory. Američané chtěli i zde postupovat svými vlastními metodami a viděli ve výzkumu veřejného mínění jeden z nástrojů k obnově politického života národa i zcela rozrušeného státního aparátu, a současně i barometr pro případ, kdyby začalo v Německu opět „přihořívát“. Proto v době, kdy většina domů ještě ležela v troskách, vzniká s přímou americkou podporou a zásluhou Elisabeth Noellové a E. P. Neumanna v Allensbachu u Bodamského jezera Institut pro demoskopii, který je dodnes jedním z největších a nejvýznamnějších středisek pro výzkum veřejného mínění v NSR. Spojené státy touto podporou splatily jen nepatrný úrok ze zisku, který získaly před válkou přílivem evropských emigrantů-vědců. Toto zpětné oplodnění se projevilo jako velmi účinné, neboť Němci si zachovali i v empirické sociologii svůj tradiční smysl pro teoretické myšlení a tak po knize E. Noellové je práce G. Schmidtchena již druhou knihou pracovníků allensbašského střediska, kterou je třeba kladně hodnotit.

Knihou prof. Schmidtchena volně navazuje na již recenzovanou práci E. Noellové *Umfragen in der Massengesellschaft*, ovšem na rozdíl od Noellové, která se zabývá metodami sociologického výzkumu, pojednává Schmidtchen již o výsledcích demoskopických šetření v Německu a současně hodnotí, k čemu byly tyto výzkumy užitečné a jak pomáhaly či ovlivňovaly západoněmeckou politiku. V druhé části knihy nazvané *Umfragen, Demokratie und öffentliche Meinung* řeší autor především teoretické problémy vzniku a významu veřejného mínění a jeho zpětného vlivu na politiku. Vhodným doplňkem jeho knihy a zároveň i obrazu západoněmecké produkce v této oblasti jsou dva silné svazky ročenek veřejného mínění (*Jahrbuch der öffentlichen Meinung*, I. díl 1947 až 1957, II. díl 1958—1964), v nichž jsou shrnuty výsledky všech výzkumů veřejného mínění, které byly od druhé světové války uskutečněny. A tak v této graficky přehledné a pro nás zvláště po stránce metodické vel-

mi cenné publikaci se můžeme seznámit s výzkumy, které předcházely všem západoněmeckým volbám, s reakcí obyvatelstva na jednotlivé významné politické události (zvláště ve vztahu k NDR) i s názory o státní hymně, o vhodném motivu pro dobročinné známky či o patričním dekoru pro čajovou soupravu.

Ovšem Gerhard Schmidtchen se ve své práci *Die befragte Nation* omezuje jen na analýzu politických výzkumů, které zabírají až 15% veškeré činnosti allensbašského demoskopického střediska. S tímto střediskem uzavřel mimo jiné i kancléř Adenauer v roce 1950 smlouvu, aby sledovalo politické mínění západoněmeckého lidu a jeho reakci na různé reformy, výnosy a zákony. Bývalý předseda CDU/CSU se zajímal zvláště o postoj voličů ke své straně a později (od roku 1956) žádal, aby po měsících byla sledována i popularita jeho vlastní osoby. Výsledky průzkumů ukázaly nejen z jakých vrstev se rekrutují nerozhodní či lhostejní voliči, kteří svým neočekávaným rozhodnutím mohou zvrtnout politické prognózy, ale i jak by bylo možno získat tyto marginální skupiny voličů. Zde tedy sociologický výzkum dává již přímý návod pro vedení politiky. Ovšem G. Schmidtchen je si vědom i nebezpečí plynoucího z možnosti zneužití této služby, a proto se zamýšlí nad zpětným vlivem výzkumů na systém demokracie a ptá se, zda výzkumy nepřispívají vlastně k destrukci demokratického vedení, neboť místo aby politikové řídili, jsou sami řízeni, a jejich rozhodování je ovlivněno možností sledovat, jak klesá či stoupá jejich popularita.

Na konkrétních případech (diskuse o znovuzavedení trestu smrti, plebiscit v USA o autonomii Aljašky atd.) ukazuje, že kritické, kteří zatracují výzkum veřejného mínění, mají sice teoreticky pravdu, ale praxe dokazuje, že politikové stejně nedělají svá rozhodnutí podle demoskopických výsledků, ale používají jich pouze k ověřování vlastních stanovisek a k zjištění, zda mohou pro určitý projekt vůbec počítat se spoluprací lidu. Za větší ohrožení systému demokracie považuje autor zveřejňování výsledků ještě před volbami a zabývá se i vlivem těchto zveřejněných výzkumů na vytváření společenských doktrín, norem a hodnot.

V závěrečné části usiluje G. Schmidtchen o revizi pojmu veřejné mínění. Analýzou různých výroků z období klasické politické teorie a význačných teoretiků současnosti ukazuje, že dosud bylo za veřejné mínění považováno to, co si myslela *většina vzdělaných* (veřejné mínění bylo zastupováno a vytvářeno tiskem, manifesty politických stran či uměleckých skupin, představiteli universit atd.), zatímco zveřejněním výsledků demoskopických výzkumů se podílejí na tomto normotvorném procesu i „párijové“ společnosti. Vlastně je tím odkryvána i sociálně psychologická uniformita a spodní význam pojmu „veřejný“, který (stejně jako v češtině) nepřímo znamená i anonymní. Upozorňuje na možnost zneužití výzkumů k uchopení moci a rozebírá ji, ale současně znovu poukazuje